

Glad, prosjaci, epidemije, higijenske i zdravstvene prilike u Dalmaciji krajem 18. i početkom 19. stoljeća

Danica Božić-Bužančić

Autorica na osnovi arhivskih izvora sačuvanih u Veneciji, te u više arhiva u Hrvatskoj, kao i objavljenih djela s konca XVIII. st. analizira uzroke, stanje i posljedice velike gladi u Dalmaciji 1782. i 1783. godine. Također pokušava donijeti barem djelomičan popis umrlih prosjaka.

U 18. stoljeću mletački namjesnici iz Dalmacije često izvješćuju o vrlo teškom gospodarskom stanju. Zagorac, koji je bio, odnosno, koji je trebao biti glavni proizvođač hrane, bio je prepušten sebi, svom tradicijskom načinu života i eventualno nekom prosvjećenijem župniku. Kidanje ekonomskog kontinuiteta, izazvano prije svega mletačko-turskim ratovima, zatim loše tlo, najčešći nedostatak vode, nepravedna podjela posjeda, koju na novoj stečevini provodi mletačka vlast - sve to bitno je utjecalo na gospodarske prilike u dalmatinskim selima.

Tek u drugoj polovici stoljeća javljaju se pojedinci u mletačkoj vlasti, među kojima je najagilniji bio generalni providur Francesco Grimani te domaći intelektualci koji promiču svježije inicijative. Osnivaju se 4 poljodjelske akademije. Sve one, osim one u Kaštel Lukšiću, koja se ujedno nazivala i Škola, imale su na svom području programa daleko širi aspekt, a posebno akademija u Splitu, koja se na neki način može smatrati pretečom HAZU.¹

Nestašica hrane u Dalmaciji

Tijekom 18. stoljeća seosko je stanovništvo u Dalmaciji sačinjavalo oko 90% pučanstva. Nestašica hrane bila je uobičajena pojava. Jedan povjesničar kaže da je na njih uvijek "vrebala smrt od gladi".²

Prema jednom izvoru iz sredine stoljeća, gladne godine u mletačkom dijelu Dalmacije toliko su bile česte, da je jedva jedna godina bila rodna i mogla prehraniti stanovništvo domaćim namirnicama. Mlađi izvori pokazuju da je u jednom desetljeću 6 do 7 godina bilo gladnih, odnosno, da je tada u Dalmaciji vladala oskudica krušne hrane. Zagorci su trpjeli glad naročito u proljeće, kada

¹O tome više u knjizi D. Božić- Bužančić, Južna Hrvatska u fiziokratskom pokretu Europe, Split 1995. str. 29-269.

²Š. Peričić, Gladne godine u Mletačkoj Dalmaciji XVIII. stoljeća, Radovi Zavoda JAZU u Zadru 1981, sv. 27/28, str. 181.

bi im njihove bijedne zalihe nestale³. Tako je bilo u cijeloj Dalmaciji, po selima i među siromašnim građanstvom, pa i na sjevernom obalnom području. U bližoj okolici Splita seljaci su jeli gustu kašu od mljevenog kukuruza - puru. U 19. stoljeću u pojedinim mjestima Dalmacije jeli su kruh pripremljen od krumpira.⁴

Sredinom 18. stoljeća vlasti smatraju uzrokom nestašici hrane i špekulacije trgovaca. Oni su, suprotno zakonima, izvozili žitarice, pa su cijene živežnim namirnicama vrtoglavo rasle. Kao izraziti primjer takvih trgovaca može se spomenuti obitelj Garanjin, koja se u Trogir doselila u 17. stoljeću iz Venecije.

U prvoj polovici 18. stoljeća ta, tada već bogata obitelj nabavljala je žitarice od javne desetine, od trgovaca koji su žitarice donosili iz Knina i Drniša, pa čak i iz Friulija. Te su žitarice preprodavali građanima Trogira i seljacima brdskih i primorskih gradova u gladnim razdobljima i kužnim godinama. Oni su pisali nadležnima da su te žitarice prodavali jeftino, davali ih na dug ili mijenjali za vino. Taj iskaz predali su knezu Trogira uz brojna svjedočanstva. Da li se govorili istinu o cijeni, trebalo bi temeljito ispitati. Poznato je da su posuđivali novac, a prehrambene artikle davali na dug građanima i seljacima. U nekoliko navrata skupa s drugima (Banovac, Bianchini, Grubišić, itd.) zakupljivali su i državni namet, desetinu. Žitarice su prodavali, koliko je sada poznato, i u Istri, pojedinim talijanskim gradovima, Marseilleu, pa sve do Lisabona. Sve su to bili izvori njihova bogatstva. Iz dokumenata o obitelji poznata su i imena dužnika i jamaca. Izgleda da to nisu bili dugovi iz nenamirene desetine koju su prikupljali. Zagorci su kod njih uzimali na dug uglavnom žitarice, rijetko vino i tekstil, a vraćali su to u ratarskim proizvodima, među ili gotovini. To je sve najviše i obogatilo ovu obitelj, koja je u 17. i 18. stoljeću, pa i u dijelu 19. stoljeća, bila jedna od najimućnijih u Dalmaciji.⁵

Od pomanjkanja živežnih namirnica trpjelo je i stanovništvo otočnog i primorskog dijela Dalmacije, iako su pojedini otoci u izuzetno obilnim ljetinama žito čak i izvozili, kao npr. Blato na Korčuli.⁶ To pokazuje i provenijencija prosjaka donesenih u prilogu. O prizorima koji su bili posljedica gladi, a koju su u prvom redu trpjeli naši Zagorci, vrlo slikovito piše očevidac Ivan Luka Garanjin - mlađi. Kaže da su prizori kojima je glad bila uzročnikom bili vrlo teški. Seljaci su bili prisiljeni jesti najlošiji kruh, čak i onaj umiješen od korijena kozlaca. Hranili su se nezdravim namirnicama, pa su stoga bili boležljivi. Na čitavom obalnom području, osobito u krškim predjelima, prehrana je bila vrlo skromna. Vrijedan je i Garanjinov opis Morlaka: "Vidimo naše Morlake blijeda lica kako na prodaju nude ono malo pokretne imovine, što su u svom siromaštvu čuvali za krajnju nevolju, sjemenke koje bijahu određene za sjetvu, stada koja su ih hranila, i ne samo to, već i poljsko oruđe, čak i oružje. Vidimo ih kako unatoč općem zgražanju, bez ikakvih sredstava za život, postaju sirote i prosjaci."⁷ ... sama im ojađenost ne može pomoći, pa ih vidimo kako kreću u strane države i uz ceste umiru od patnje"⁸. ... ogromno mnoštvo naše braće napušta domovinu zbog golog opstanka. Naše suze prate one, koji kreću prema austrijskim državama. Ne nadamo se ponovno ih vidjeti...Još najveći strah obuzima za one koji su se uputili u Tursku državu"⁹

U prvoj polovici 19. stoljeća u izvješćima splitski je okrug ukazivao vladi na brojne probleme zaduživanja seljaka i s tim povezane pojave lihvarjenja. Već 1816., a naročito 1828/29., kada je vladala poznata nestašica i glad u Dalmaciji,

³Peričić, n. dj. (2), str. 180.

⁴D. Božić Bužančić, n.dj. (1) str. 77-78.

⁵D. Božić Bužančić. La famiglia Garagnin, la sua migrazione in Dalmazia, e lo sviluppo delle sue attività, Congressi sulle relazioni tra le due sponde adriatiche, 2, I rapporti demografici e popolativi, Roma, 1981, str. 177. i dalje.

⁶Š. Peričić, n. dj. (2), str. 181.

⁷Ivan-Luka Garanjin, Ekonomsko-politička razmišljanja o Dalmaciji, priredilai predgovor i uvod napisala D. Božić-Bužančić, previli Josip Posedel i Katarina Hraste, Split 1995., str. 123.

⁸Isto djelo (7), str 123-124.

⁹Ivan-Luka Garanjin, n. dj. (7), str. 124.

seljaci su se zaduživanjem i prodajom zemlje pokušavali spasiti od neimaštine. Lihvari su tu tešku situaciju iskorištavali, sklapajući s tim bijednicima krajnje nepovoljne ugovore. Na taj su način mnogi od njih bili prisiljeni iseliti iz Dalmacije.¹⁰

Međutim, to nije bio slučaj samo u Dalmaciji. Tijekom stoljeća glad se u svijetu vraćala toliko često, da se uklapala u biološki ritam ljudi. Škupoća i neimaština udomaćile su se u Europi. Dvije loše žetve uzastopce dovodile su do katastrofe. U zapadnom svijetu, možda zahvaljujući klimi, katastrofe su ipak bile blaže. U Francuskoj je, primjerice, u 10. stoljeću bilo 10 općih gladi, 26 u 11., 2 u 12., 4 u 14., 7 u 15., 13 u 16., 11 u 17. i 6 u 18. stoljeću. F. Braudel u ovoj statistici nije uzeo u obzir velik broj teških gladi na lokalnoj i regionalnoj razini. Tako je npr. u pokrajini Maine glad harala 1739, 1752, 1770. i 1785. Firenca, pokrajina koja nije bila siromašna od 1317. do 1791. prebrodila je 111 godina gladi, a 16 dobrih žetvi. Činjenica jest da Toskana prije 13. stoljeća bez sicilijanskog žita ne bi mogla preživjeti.¹¹ Ni tamo seljak nije posjedovao zalihe, pa je i on u slučaju gladi morao krenuti u grad i prositi po ulicama, a često u gradu i umrijeti.¹² Braudel piše i o lošoj ishrani: u narodnoj prehrani česte su bile kaše i juhe ili pak kruh pomiješan s manje vrijednim brašnima, koji se pekao povremeno, svakih mjesec ili dva dana, gotovo je uvijek bio pljesniv i tvrd. U nekim krajevima sjekao se sjekirom. U Tirolu se kruh od izgnječena žita, velike trajnosti, pekao 2 ili 3 puta godišnje.¹³

Cijene, glad i migracije

Brojni su stanovnici mletačke Dalmacije otišli iz svog kraja. Jedan dio je prešao u zemlje pod austrijskom vlašću. Drugi su odlazili u osmanske zemlje. U mnogim se primjerima pokazalo da se osobe, koje odlaze pod austrijsku vlast, teško vraćaju natrag. Razlozi su bili mnogobrojni, prvenstveno veća mogućnost bavljenja zanatima i vještinama (arti). Međutim, oni koji su se sklanjali na osmansko područje, vraćali su se češće, pogotovo u vrijeme kada bi se razbuktala neka epidemija.¹⁴ Ti povatnici su zbog toga bili i potencijalni izvor zaraze.¹⁵

U jednom izvješću iz prve polovice 19. stoljeća govori se o seljačkom gospodarstvu. Između ostalog, govori se i o razlozima koji su Zagorce dovodili na prosjački štap. Oni su po naravi bili velikodušni, neumjereni i nepromišljeni, pa su često trošili u jednom danu toliko hrane, koja je bila dovoljna za cijeli tjedan. To se u obitelji ponavljalo i više puta godišnje. Stoga je dolazilo vrijeme kada se kuća ispraznila, pa su snage malaksale. Radilo se malo, gubilo se dragocjeno vrijeme. Izvjestitelj navodi i da je nedostajalo sjemena, pa se moralo prepustiti lihvaru uz kojekakove ugovore. Zahtijeva da se poduzme sve moguće, da bi se seljaka privelo boljem gospodarenju.¹⁶

Radi usporedbe donosimo nekoliko primjera iz onodobne Europe: jedan povjesničar piše, da se glad iz 1696-1697. u Finskoj mora smatrati najstrašnijim događajem europske povijesti. Četvrtina ili čak trećina stanovništva je pomrla. Po riječima svjedoka u Blesoisu 1662. nije bila viđena tolika glad: "siromasi su se prehranjivali kupusovim korijenjem i posijama namočenim u vodici od bakalara". Te iste godine burgundski izabranici izložili su kralju u svojim

¹⁰B. Stulli, *Grada o gospodarstvu Dalmacije u prvoj polovici XIX. stoljeća*, Grada i prilozi za povijest Dalmacije, svez. 10, Split 1980, str. 167/168.

¹¹F. Braudel, *Struktura svakidašnjice, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, Zagreb 1992, str. 67/68.

¹²Isto djelo (11), str. 69.

¹³Isto djelo (11), str. 73.

¹⁴Relazione della peste di Spalato dell'anno 1784, esposta in una lettera dell'uffiziale N.N. ad un suo amico concittadino (to je bio dr. Grgur Stratiko), Venezia 1784 str 9.

¹⁵Isto djelo str. 10.

¹⁶B. Stulli, n. dj. (10), str. 169.

predstavkama da je glad te godine dokrajčila ili umorila više od 10.000 obitelji njegove pokrajine i prisilila stanovnike da jedu travu, a jedan kroničar dodaje da su neki jeli i ljudsko meso.¹⁷ I na Siciliji u 16. stoljeću strahote se nižu stravičnim ritmom: u godinama 1590-1591. zavladao je strašna skupoća, za njom je slijedila epidemija. U isto vrijeme zavladao je ekonomska kriza skupa s biološkom krizom.¹⁸

Jedan suvremenik, dr. Grgur Stratiko, kaže da je 1782/83. iz cijele Dalmacije iselilo 10.000 ljudi. Isti je predložio vladi da odmah priskoči u pomoć siromašnom pučanstvu čim nastupi nerodica i oskudica, jer će se ponoviti slučajevi masovnih seoba u susjedne države. Izgleda da je prijedlog bio prihvaćen, jer iako je i kasnije bilo oskudica, nisu zabilježena iseljavanja dalmatinskih Zagoraca. Magistrat "Proveditora alle biave" slao je u Dalmaciju žito i dvopek vrlo često, izgleda i onda kada nije prijetila glad.¹⁹

Iseljavanje naših Zagoraca teško je padalo i našim gradovima i Mletačkoj Republici, jer je u Dalmaciji ostajalo sve manje radnih ruku, pa prema tome i sve manje hrane, a uz to i sve manje hrabrih vojnika sa sasvim malim zahtjevima. Gospodarskoj akademiji u Splitu stavljeno je u zadatak da temeljito ispita razloge iseljavanja stanovništva iz Dalmacije. Tu je zadaću Akademija povjerila vrlo uglednom članu, hvarskom biskupu Ivanu Dominiku Stratiku. U svezi s tim on je napisao predavanje-studiju, koju je izgovorio u Akademiji 1794. godine. Naslov je "Rasprava o razlozima opadanja stanovništva u Dalmaciji i načinu njegova spriječavanja" (Disertazione sulle cagioni e rimedi della spopolazione della Dalmazia.)²⁰ Nas ovdje posebno zanima period gladi 1782/83, koja je prethodila i spajala se s kugom. Već u ljeto 1779. vladala je duga suša i izazvala oskudicu životnih namirnica, potom i glad. Mnogi su prelazili na tursko područje. Zima 1781/82. bila je vrlo hladna u čitavoj Europi, a u Dalmaciji je uništila zasijano žito, voćke, a naročito masline i mnogu sitnu stoku. Prethodna ljetina bila je vrlo škrta zbog dugog sušnog razdoblja. U proljetnim mjesecima 1782. zavladao je ponovno velika glad po svoj Dalmaciji. Iduća je ljetina također bila vrlo slaba. Cijene žitu su skočile, što je najteže pogodilo seosko stanovništvo. Skupo žito seljaci nisu mogli kupiti, pa su gladovali. Skupoća 1782. godine bila je jedna od najjačih i najsilovitijih u 18. stoljeću kod nas, kako po širini terena kojeg je obuhvaćala, tako i po trajanju. Cijene su bile iznimno visoke, pa je veliki broj stanovnika uz granicu odlazio od kuće, ponajviše u Bosnu. Većina ih se za koji mjesec vratila (Julije Bajamonti je smatrao da su Zagorci morali čekati milost vladara, koji bi im pomogao), jer se pročulo da je u Bosnu stigla kuga, koja se pojavila u Zenici (Seinizza) početkom svibnja 1782. godine. To je bio jaki motiv za povratak izbjeglica. Vlasti su se preplašile kuge. Zbog toga su poduzele mjere protiv samovoljnog prelaženja iz osmanskih zemalja, kao i protiv samovoljnog povratka. Među ostalim, iz tih se zemalja nije smjelo ništa donijeti, osim odjeće. Moralo se prijaviti graničnim naoružanim postajama, pod strogom stražom, ili pak na druga mjesta da bi se prošla karantena. Međutim, stigla je vijest da kuge nema, pa je kretanje postalo slobodno. Podanici koji su emigrirali, mogli su se ponovno vratiti u osmanske zemlje, odakle su bili protjerani.²¹ Uz iseljavanje bilo je i doseljavanja u mletački dio Dalmacije iz unutrašnjosti, ali i iz prekomorskih krajeva, no iseljavanje u druge zemlje bilo je daleko brojnije. Tome su razni razlozi, a jedan od najvažnijih bila je ljuta glad. Iseljavale su se cijele skupine u Bosnu, Liku i Banat. Naime, Karlovačkim mirom 1699. godine ostalo je mnogo više plodne zemlje s turske strane granice, dok je krševiti kraj pripao Veneciji. Zagorci su, da bi se prehranili, bili prisiljeni obrađivati zemlju s jedne i s druge

¹⁷F. Braudel, n. dj. (11), str. 72.

¹⁸G. Restifo, Peste al confine, L' epidemia di Messina del 1743, Sicilia -Messina 1984, str. 18.

¹⁹Š. Peričić, n. dj. (2), str. 192.

²⁰D. Božić-Bužančić, n. dj. (1), str. 47.

²¹J. Bajamonti, Storia della peste che regno in Dalmazia negli anni 1783- 1784., Venezia 1786., str. 89-91...

strane granice. Pojedinci se nisu više ni vraćali u svoja sela, koja su bila pod mletačkom vlašću. Prve vijesti o emigraciji stanovnika Dalmacije u Slavoniju potječu s početka stoljeća. Pojedinci su se naseljavali u Liku ili granične predjele Hercegovine, shvaćajući to privremenim odlaskom.²² Godine 1782. mnogo je seljaka odselilo u Bosnu, pa i u Dubrovačku Republiku. Brojni su prihvaćali vojnu službu u austrijskoj, pruskoj, pa čak i u ruskoj vojsci.²³ 17. srpnja 1784. generalni providur za zdravlje Angelo Diedo javlja nadležnima da se, otkako se kuga 1783. u Bosni ponovno rasplesala, većina obitelji koje su tamo emigrirala, vratila. Primljene su u organizirane prostore-kampove (campo) na području Knina, Sinja i Imotskog zbog dekontamacije. Dobivale su dnevnu svotu za izdržavanje. Obitelji su se prihvaćale za cijelu godinu. Sinjski kamp bio je u središtu gradića. Tu je određeni broj migranata bio u karanteni, a preživjela bi svega 2 ili 3 od tih nesretnika. Izdržavanje kampa padalo je na javne troškove. Diedo je sve to naglao da naredi da se kamp ukine, iako su se i kasnije u njega sklanjali prosjaci, stari, žene i djeca, koji su se mogli lako vratiti skrivenim putevima na otomansko područje pošto su utišali glad. Vraćajući se, oni su izazivali novu opasnost po zdravlje.

Diedova zabrana važila je samo za područje Sinja. Ostala 2 kampa, na području Knina i Imotskog, bili su prikladniji za čuvanje.²⁴

O silnoj skupoći i o njenim posljedicama te o pomoći, koju su davali Splitski, govori i nepoznati izvjestitelj iz Splita. Kaže da je 1782. izbila glad, jer je prethodna zima osušila maslinjake i usjeve, pa je žetva bila loša. Jedna kvarta pšenice od rujna iste godine do svibnja 1783. dostigla je cijenu od 92 lire. Jedna kvarta raži (segala) od rujna iste godine do svibnja 1783. cijenila se 72 lire. Prosu (miglio) do tog mjeseca cijena je bila 80 lira, a zapravo je nije ni bilo na tržištu. Ječmu (orzo) podigla se do tada cijena na 62 lire. Sijerka (sorgo) je bilo je u tako malim količinama, da ga je bilo teško naći, pa se prodavao samo za sjeme, i to po 110 lira. Kukuruz do nove žetve dostigao je cijenu od 72 lire za jednu kvartu. Te godine, prije žetve, umrlo je u cijeloj Dalmaciji od gladi oko 20.000 osoba. Od toga je u gradu Splitu i njegovim predgrađima, po ulicama, bolnicama i u različitim kućama umrlo oko 600 ljudi.²⁵ (prema R. A. Michieliju-Vitturiju u Splitu je od gladi 1782. godine umrlo 400 osoba.²⁶) Oni su pokopani pod Marjanom u Velom Varošu i u blizini crkve sv. Mande, a neki na Bačvicama.

Svi su stanovnici Splita priskočili u pomoć, nastavlja kroničar. Svi su bili tak-sirani: obrtnici, trgovci, ostali građani, čak i svećenici. Sakupili su 800 cekina. Dijelili su to svaki dan Josip Ivelić i Frane Riboli, ali spasiti prosjake nisu mogli. Skoro svi prosjaci bili su stranci, i umrli su od gladi, a mnogi podanici iz Dalmacije pobjegli su tada u Austriju (sotto l' Impero).²⁷

O gladi u Dalmaciji u 1782. godini piše i makarski ljetopis iz 18. stoljeća. Velika glad vladala je u ožujku, travnju i svibnju u cijeloj Dalmaciji. Pred samostanom u Makarskoj skupilo bi se po 380 siromaha u subotu da bi primili milostinju. Svakom su redovnici davali ne samo u subotu, nego svakog dana. Puno milostinje ("lemozine") dijelili su siromasima i Makarani. Nadali su se da će biti dosta žita "novoga biloga", ali nije, jer je vladala velika suša. Sve do dana sv. Petra nije bilo kiše. Sve je bježalo u Posavinu, nastavlja ljetopisac, ali ih tamo nisu primali, jer je glad vladala i tamo. Tijekom ljeta nije bilo kiše ni na tim stranama. U cijeloj je Dalmaciji vlada jaka srdobolja, i nebrojeno ljudi

²²Š. Peričić, Dalmacija uoči pada Mletačke Republike, Zagreb, 1980, o ovome više str. 17- 22.

²³S. Krasić: Ivan Dominik Stratiko (1732-1799), Život i djelo, Split, 1991, str 344.

²⁴Državni arhiv u Veneciji (dalje DAV), Provveditori alla Sanita, svez. 694, Contagio in Spalato, Corrispondenza del Prov. alla Sanita Angelo Diedo, 1784.

²⁵K. Prijatelj, Ljetopis nepoznatog Splitsanina od god. 1756. do 1811., Starine JAZU, knjiga 44, Zagreb 1952, str. 73.

²⁶D. Božić-Bužančić Privatni i društveni život Splita u osamnaestom stoljeću, Zagreb 1982., str. 123. i dalje.

²⁷K. Prijatelj, n. dj., (25), str. 73.

je pomrlo. “Ali oni koji su ostali pomriće od gladi.”

U prosincu 1782. godine, zbog nerodice u ljeti, nastupila je velika glad. Kvarta pšenice u Makarskoj stajala je 6,5 groša u decimara. Žitu je svaki dan rasla cijena. Jedna kvarta sjerka bila je 3 groša, pira 24 libre, raži 46, napolice 48, graha 52 libre, prosa 47. Tako je to bilo do 20. siječnja 1783. Tada je u jednom danu stiglo 7 brodova žita, pšenice i kukuruza (pramentuna). Oni su prodavali pšenicu po 40 libara. U siječnju je i dalje vladala glad i ljudi nisu imali novaca za žito. U veljači iste godine umrlo je u selu Zavojani (zapadno od Vrgorca) 89 osoba od gladi.

U travnju 1783. godine po selima su i dalje mnogi umirali od gladi. Stizali su brodići sa žitaricama. Jedan od tih doveo je neki Boljanin. I u svibnju je glad trajala i dalje. Ponovno je jedan Boljanin dovezao pšenicu i prodavao je kvartu po 50 lira. I u lipnju stizala je pšenica i preko mora i iz turske zemlje, a nešto malo ječma našlo se u Župi i u Blatu na Korčuli.²⁸

Količina uvoza žita utjecala je i na cijene. Žito se u lipnju 1783. prodavalo po 44 libre za makarsku kvartu, a čim je stiglo iz “turske zemlje” cijena je pala na 30 libri. Kad se uslijed ratovanja u Bosni 1788. žito nije dovozilo, zavladao je skupoća. Godine 1790. u Makarsku je stizalo dosta žita iz Banja Luke. Dubrovčani su tada znali da u Makarsku dnevno stiže 50 - 150 konja sa žitom, vunom i voskom, a na dan se nekad prodavalo i do 190 cekina soli.²⁹ 8. siječnja 1783. godine splitsko-makarski nadbiskup Ivan-Luka Garanjin stariji upućuje poslanicu svećenstvu i narodu. U njoj kaže da je velika skupoća zavladao u našoj i u susjednim provincijama zbog vrlo visokih cijena žita toliko potrebnog za život. Određuje i koje će se sve religiozne funkcije održavati u gradu i u župnim crkvama cijele dijeceze.³⁰ Garanjin je inače bio poznat po dobrim djelima - gladnima je dijelio žito iz žitnice svoje obitelji.

Glad spominje i Petar Nutrizio - Grisogono u pismu švedskom liječniku Christianu Wolfu, članu brojnih svjetskih akademija.³¹ Navodi da su 1782. žitarice slabo urodile, pa je skoro u cijeloj Mletačkoj Republici vladala velika skupoća. Najviše su stradali stanovnici u unutrašnjosti Dalmacije. Zbog toga su mnogi od njih bili prisiljeni emigrirati u susjedne države, da bi pomogli i sebi i stoci. Najveći broj je iseljavao u Bosnu, iako je i u njoj tada vladala bijeda. Seljaci su nagrnuli i u Split, da bi spasili barem goli život.

3. srpnja 1783. uputio je kanonik Andrea Malagini iz Kaštel Novog dopis nadbiskupu Garanjinu. Malagini je sigurno bio stranac, ili je barem stanovao podalje od Kaštel Novog, jer je do njega putovao 46 sati. Izgleda je da je u taj gradić stigao prvi put, jer tvrdi da ga je tamo dovela sudbina, a da ljudi nisu suviše društveni, da je zrak odličan, a da prehrambeni artikli nisu obilni. Spominje i posljedice grozne gladi. Misli da će po korizmi biti više mesa, a i cijene će pasti sa sadašnjih 8 soldi na 7 za 1 libru. Poslije žetve očekuje se pojeftinjenje svih prehrambenih artikala, posebno kruha. Ne znamo na koju je libru autor ovdje mislio, veliku ili malu mletačku. Velika je iznosila 47,700 grama, a mala 30,128 grama.³²

U arhivu obitelji Fanfonja-Garanjin sačuvan je i spis s naslovom “Poveri numerati 27. Marzo 1783.”. Vjerojatno se odnosi na prosjake pobrojane u Splitu. Sam spis sigurno je pripadao nadbiskupskom arhivu u Splitu, a donio ga je nadbiskup Garanjin Ivan Luka, stariji:
U bazani odraslih je bilo 115

²⁸Makarski ljetopisi 17. i 18. stoljeća, prir. Josip Soldo, Split 1993, str. 307-311.

²⁹F. Glavina, Povijest zdravstvene kulture Makarske i njenog primorja, Prilozi za povijest Dalmacije, sv. X., Split 1980, str. 27.

³⁰Hrvatski državni arhiv - Zagreb, Arhiv Fanfonja - Garanjin, 3213, kut. 5. 1783.

³¹Sopra il morbo pestilenziale insorto nella Dalmazia Veneta l/ anno 1783. Lettera del conte Pietro Nutrizio Grisogono... diretta al chiarissimo dott. Christiano Wolf... seconda edizione, in Mantova, str. 4-5.

³²Hrvatski arhiv u Zagrebu, Arhiv Fanfonja - Garanjin, kut. 3.2.1. 117.; za mjere Francesco Madirazza, Storia e Costituzione dei comuni dalmati, Split 1911, str. 436.

na istom mjestu žena 277, a dječaka 275
u bolnicama je bilo žena i muškaraca 24, a onih koji su im pružali njegu 10
u gradu muškaraca, žena i dječaka 135
u bolnicama grada i u pojedinim kućama 80.

6. travnja

siromaha u procesiji odraslih 500,
dječaka u bazani bolesnika 32,
u bolnici u predgrađu (ne spominje kojem) 18.³³

Govoreći o dužini očekivanog života kroz stoljeća u svijetu, F. Braudel tvrdi da su siromašni živjeli kraće. Godine 1754. jedan engleski autor piše da francuski seljaci nemaju čak ni ono najnužnije. Ti ljudi umiru u 40. godini zbog nedostatka odmora, koji bi bio razmjernan umoru. Ti ljudi pate, ako ih usporedimo s drugim ljudima, a nadalje s engleskim seljacima. Francuski seljaci već svojim vanjskim izgledom ukazuju na slabost tijela.³⁴

P. Chaunu koristeći djelo P. Gubera opisuje glad u Boveu, gdje je 1693. umrlo 3.000 osoba. Velik broj siromaha klonulih od gladi umirao je po ulicama i trgovima, ali umirali su i bogataši, jer su im siromasi prenosili bolesti.³⁵

Glad je u Dalmaciji harala, posebno u njenim brdskim dijelovima, sve do kraja Drugog svjetskog rata. O tome govore dva tužna opisa: prvi je iz putopisa A. A. Patona "Javni i društveni život u Splitu 1847": "Bijeda traje i siromašna stvorenja nastavljaju hrpimice sa seobom dolje prema gradu iz sela gdje je sva hrana potrošena. Svakog dana u 2 sata, kad je vrijeme ručku, na vrata uglednih stanovnika nahrupe bijedne izgladnjele osobe koje čekaju da im služinčad dade ostatke hrane. Biskup i svećenstvo su najaktivniji. Carrara je iznio vrlo potresne navode u namjeri da se proslijede u Beč. U katedrali je jedan kapucin držao propovijedi o ljubavi prema bližnjemu, koje su potakle sastanke vjernika i prikupljanje pomoć" (poglavlje XXIII, Korizma i veliki tjedan u Splitu, ožujka 1847).³⁶

Drugi su isječci iz objavljenih uspomena Petronike Mišura, učiteljice u Dalmatinskom Visovcu u prvoj polovici ovoga stoljeća pod naslovom "Mi smo gladni gospojice!": "Opet ulazi u naš kraj, strašna avet, najstrašnija od svih. Glad. Tiho i nečujno, kako već dolaze kobne stvari, koje lome život. Kao što kad od boli u grudima u svojoj tišini napukne srce, i gube se i nestaju snage tijela, te je utaman sav očaj nesretnika ... da je meni zatvoriti oči i ne vidjeti, uši - i ne čuti, možda onda ne bih sve to znala. A teško je živjeti ovdje u kraju, pa sve vidjeti i čuti. Ovako ja znam da Kate nije danas cio dan jela, da bude makar i malo mužu i djeci. Ja znam, da se Frane vratio iz luke, te se gradi, da se tamo negdje nahranio, te ono malo, što je sa sobom donio, neka jede žena s djecom. Znam da udova Mara luta cio dan dolje po gradu, kako bi isprosila nešto za svoju nejačad, a oni svetačkom strpljivošću čekaju tješeći jedan drugoga: "Samo još malo, doći će nane, donijet će!" U Ivinoj je kući mnogo djece, i onamo ne može nitko donijeti toliko, da bi bilo za sve. Zato oni i ne čekaju, već od jutra razređuju korijenje, da odijele ono, koje je za jesti, od onoga, koje čini mučno u želucu. Pa kad ih gledam, kako izrasli, veliki, koščati kreću iz sela u grad, ne bi li negdje bilo kakve zarade, stiše mi se srce i guši me u grlu. Umjesto da su to likovi snage, životnog zamaha, gordog elana, volje, oni se omiču teško, izbljedjeli, ispijeni, pognuti i pogruženi. Kad prođu mimo mene s patničkim licem, upalim očima punim dobrote, te mi nazovu Boga, učini mi se, kao da čujem, kako im škripe kosti, pored kojih kanda ništa drugo i nema u toj navoranoj koži... kod mene u školi naročito je

³³D. Božić-Bužančić, Društveni i privatni život u Splitu od konca XVII. st. do pada Mletačke Republike, šapirograf doktorske disertacije, Split 1976, str. 22, bilješka 27.

³⁴F. Braudel, n. dj. (11), str. 86.

³⁵P. Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, Beograd 1966, str. 202.

³⁶U. Pasini i S. Muljačić, *Iz putopisa A.A. Patona, Javni i društveni život u Splitu 1847. godine*, Kulturna baština 26-27, Split 1996., str. 107.

teško Obuka još nekako i teče prvu jutarnju uru. Oko 10 sati prigrabaju se glavice djece, i ja primjećujem, da ih drijem hvata. Mali beskrvni mozak, otkazuje službu.

- No, djeco saberite se, treba da učimo

Bespomoćno stanem i ne znam, što da radim. Onda odlučim, da troje najbjeđenijih sama nekako prehranjujem.

Ali za nekoliko dana stoji to troje pored mojeg stola u školi i čeka dok ja uđem.

- Što je, djeco ? - pitam.

- Nije pravo gospojice, da se samo nas tri hranimo. Mi molimo da uzmete svaki dan druga tri

Meni su suze u očima...³⁷

Pomoć prosjacima i siromasima

Svi ti gladni, jadni beskućnici, i prosjaci bili su krajnje nečisti i okuživali su Split i druge gradove, koji ionako nisu blistali od čistoće. Stoga je dr. Julije Bajamonti održao u Gospodarskom društvu u Splitu predavanje "O okuživanju zraka množtvom prosjaka u gradu Splitu 1782. godine" ("Sull' ammorbamento dell' aria cagionato dalla moltitudine de' mendici nella Citta di Spalato 1782..), najbolje svjedočanstvo o gladi u Splitu, u kojem je pokušao dokazati koliko su prosjaci, koji su tada došli u grad, bili krajnje opasni po zdravlje stanovnika grada uopće, a da mogu izazvati i smrtonosne epidemije.

Bajamonti tvrdi da su neki prosjaci bili prisiljeni jesti drvenasto bilje, gorko, nehranjivo, ili loš kruh, spremljen od sastojaka koji nemaju tu namjenu, otpatke s najbjeđenijih stolova. Naviknuti na biljnu hranu, neki su oboljeli kada su pojeli hranu životinjskog porijekla. Priča kako su kružili gradom i zadržavali se u predvorjima kuća, u crkvama, u kojima je i tako bilo otrovnih isparivanja, posebno u pojedinim vrlo tijesnim i zagušljivim prizemnim prostorijama, namijenjenima da budu sklonište bolesnicima. Tu su se trpali i gomilali. Te prostorije bile su smještene u najnapučenijem dijelu grada i ispuštale užasan smrad. Naravno da su taj zrak udisali i građani.

Bajamonti s iskrenom samilošću navodi riječi tih bijednih prosjaka - Zagoraca na hrvatskom jeziku: "Dajte, govore nam čudesnom i dirljivom upornošću naši gotovo umirući Vlasi, dajte toliko da dusu zavexem, toliko da svratim rusu. Dajte, Bog vam da, nebilovam s'ovim magne; vechie vam osvitale nego vam omercalo."³⁸ (Prosjaka i siromaha bilo je posvuda, pa i u Veneciji. U svojoj bijedi i nečistoći ugrožavali su zdravlje drugima i okuživali zrak.³⁹) Bajamonti je smatrao, da bi u Splitu bilo probitačno smanjiti broj prosjaka, koji su se iz dana u dan množili i u sve većem broju razbolijevali. Njihova bolest povećavala je rizik bolesti i za ostale građane. Bajamonti se pozivao na odluku splitskog kneza Jakova Gradeniga od 13. svibnja 1327. godine, koja se nalazi u knjizi Reformacija Statuta grada Splita⁴⁰ Splitski statut zaista donosi tu odluku, ali, prema mišljenju Antuna Cvitanića, ona se odnosila na gubavce.⁴¹ No, Bajamontijeva ideja nije provedena.

U Europi seljak nije posjedovao nikakve zalihe, baš kao i u hrvatskim zemljama. U vrijeme gladi i europski su seljaci hrlili u grad i u njemu prosjačili. Gradovi su se branili od tih najezdi, jer nisu dolazili samo siromasi iz okolice, nego i iz udaljenijih područja. God. 1573. u francuski grad Troyes nagrnuli su

³⁷Naša žena, Tjednik za ženski svijet, god. I. broj 18, Zagreb, 21. rujna 1935.

³⁸Rukopis ove studije sačuvan je u arhivu Arheološkog muzeja u Splitu, a objavio ga je D. Kečkemet, n. dj. (32), str. 283 i d.

³⁹Difesa della sanita a Venezia, secoli XIII- XIX, Mostra documentaria - catalogo, Venezia 1979, str. 11.

⁴⁰J. Bajamonti, Zapisi o gradu Splitu, prir. D. Kečkemet, Split 1975, str. 77-8; 292.

⁴¹Statut grada Splita, Srednjovjekovno pravo grada Splita, preveo i priredio A. Cvitanić, Split 1985, str. 340.

prosjaci sa strane, preplavili polja i ulice, izgladnjeli, u dronjcima, prekriveni ušima i stjenicama. Nisu im dopustili boraviti u gradu dulje od 24 sata. Građani su se uznemirili zbog opasnosti od “pobuna.. Stoga su se okupili bogataši i vladari grada i dogovorili se da im doskoče i podijele kruha onim siromasima koji su bili okupljeni na vratima grada. Svakome su dali kruha i novčić, zatim su ih izveli izvan grada i iza posljednjeg zatvorili vrata. Sa zidina su im zatim priopćili neka pođu s Bogom kamo drugamo potražiti život i neka se ne vraćaju u Troyes prije novih zrna slijedeće žetve. To bijaše i učinjeno. Nakon toga veoma prestrašeni, siromasi bijahu izgnani iz grada Troyesa...”⁴²

Bajamonti u svom predavanju dalje obrazlaže ideju da bi svako mjesto i svaki zaselak morali hraniti svoje siromahe. Nije baš jasno, koji bi to zaselci hranili svoje siromahe, kad je u sušnim razdobljima i u njima najvjerojatnije vladala glad. On razmišlja i o pomoći tim jadnicima, tamo gdje ima bogatih i gdje bi se našlo čime pomoći siromašne krajišnike. Govori i o varošanima koji su te godine itekako oskudijevali u kruhu. Oni su se crvenili od srama prosjačiti ga, a dotle su strani prosjaci kupovali pečenje, kuhano meso, prženo, slaninu i slične stvari. Bajamonti je želio povući crtu između neradnika i gotovana i pravih siromaha, gladnih.

Spominje da je jedan član (sigurno Gospodarske akademije) vidio među prosjacima zdrave i snažne osobe. Nekolicinu je želio zaposliti na svojim poljima. Kada im je to rekao, skoro su svi prosjaci nestali. Razmišljao je da im ponudi i neke druge poslove, ali je predviđao da bi oni i tada nestali.

Bajamonti je zaključio izlaganje preporučujući ipak općem milosrđu nevoljne siromahe, prave jadnike, nehotične i neporočne prosjake: “sjetimo se da imaju organe i osjećaju kao svi mi i da trpe, kao što bi svaki od nas trpio na njihovom mjestu. Postupajmo s njima, dakle, na način kako bi nama bilo drago da se s nama postupa kad bismo se našli u istim okolnostima. Ali ujedno neka nam bude više no ikada na srcu javni spas ...”⁴³

Bajamonti je sukladno aktivnostima Gospodarske akademije napravio i plan pomoći siromasima i gladnima u Splitu. I Akademija je sudjelovala u njegovu ostvarenju. Smatrao je potrebnim ograničiti dolazak novih prosjaka, što elaborira u više svojih radova i pisama, pa i u predavanju “O postanku i napretku Javnog gospodarskog društva u Splitu”, koje je pročitano na izvanrednoj sjednici Društva dne 5. srpnja 1790.⁴⁴ Bajamonti smatra da je njegova djelatnost potakla Splitskane svih slojeva na pružanje pomoći prosjacima. Javni predstavnik vlasti (knez i kapetan), zdravstveni ured, crkvena vlast, plemići, vojnici i trgovci, obrtnici i drugi, tko naredbama, tko nadgledanjem, a najviše novcem, provodili su izneseni plan. Te su godine i bogati osjetili oskudicu, ali se i za prosjake sakupljalo 5 cekina na dan, osim sakupljenog u škrabici, s kojom se svaki dan naokolo obilazilo. Dakle, plemeniti Splitskani nisu izbacili prosjake iz grada, nego su ih uz vlastite žrtve pomagali.

U pismu koje je 17. ožujka 1783. uputio jednom od autora časopisa “Nuovo giornale enciclopedico”⁴⁵ Bajamonti piše o skupoći i o prosjacima, o svom predavanju i rezultatima koje je polučilo. Smatra da su splitski siromasi od tada dovoljno siti i odjeveni, da su i Splitskani mirniji, jer je otklonjena opasnost od kuge i umiranja. U tome se Bajamonti prevario.

Iste je godine mletačka vlada uvezla iz Italije za potrebe ogladnjelih 80.000 stara⁴⁶ kukuruza. To je bila najveća pomoć, koju je Republika dala izgladnjelima Dalmacije pred kraj svoga postojanja. U isto doba i za istu svrhu

⁴²F. Braudel, n.dj. (11), str. 69-70.

⁴³J. Bajamonti, n. dj. (32), str. 288- 301.

⁴⁴J. Bajamonti, n. dj. (32), str. 267 i 278.

⁴⁵Vicenza 1783, str. 89- 92. Upućeno je anonimnom književniku (letterato), koji je ujedno bio član Gospodarskog društva u Splitu i bio je privržen Dalmaciji.

⁴⁶Star, stajao, vjerojatno venecijanski iznosio je litara 83.318., Francesco Madirazza, Storia e costituzioni dei comuni dalmati, Split 1911, str. 433.

žito je nabavljeno u Turskoj, Albaniji i u dubokom zaleđu. Kada je žito pristiglo, odmah mu je pala cijena. Slično je bilo i 1795/96. godine, ali je tada žito pristizalo iz Mletaka. Za svako postradalo područje bila je određena količina.⁴⁷

Najopširniji prikaz tadašnjeg stanja u Splitu, odnosno pomoći prosjacima i siromasima donesen je u knjižici "Lettera del signor N. N. di Spoleto al signor N. N. di Termoli".⁴⁸ U njoj autor kaže da je o Splićanima imao uvijek dobro mišljenje, ali za višemjesečnog boravka u gradu, promatrajući ih kako djeluju u duhu kršćanskog milosrđa, njegovo je mišljenje o njima postalo još čvršće. Opisuje i tužna zbivanja - glad i nevolje, a stanje je koncem 1782. postalo još teže. Već u studenome počeli su dolaziti prosjaci s brdskih područja i s obližnjih otoka. Dolazilo ih je sve više, pa i čitave obitelji. Prema ovom autoru, činili su jednu petinu grada. Bili su u svim životnim dobima. Sve je to izazivalo strah, pa su vlasti i neki odličnici razgovarali su krajem prosinca o posljedicama, koje tako brojni i prljavi prosjaci mogu izazvati. To su u prvom redu zdravstvene prilike i mir stanovnika. Smatrali su da je potrebno prosjake odstraniti iz grada i smjestiti ih u obližnja predgrađa. Odličnici nisu htjeli prihvatiti prijedlog vlasti, čime se opet očitovala plemenitost Splićana, jer je predstavnik vlasti bio stranac. Vlasti su morale popustiti i sa spomenutim građanima organizirati prosjacima svakodnevnu pomoć, koju bi davali građani. Cijelo građanstvo složilo se s tim prijedlogom. Tadašnji nadbiskup Garanjin bio je oduševljen tom idejom. Oduševio ga je jedan član Gospodarske akademije, pa je i on poradio kod kneza na ostvarenju ove ideje. Broj prosjaka sa strane i dalje se povećavao, a uz to i onih iz Splita.

Knez je tada pozvao po jednog predstavnika iz svakog staleža. Svi su otvorenim srcem prihvatili ovu ideju. U davanju pomoći sudjelovao je kaptol, općina i pojedine laičke bratovštine (scuole), netko manje, drugi više. Prema ovom autoru, od svega toga sakupljena je suma za prinos od 6 cekina dnevno, koje su dijelili gladnima. U ovu sumu nije uračunata određena količina kruha, koja se također dnevno dijelila, a ni određena količina drva, koja se svaki dan dijelila po pojedinim vratima. Dijelili su i novac siromašnim građanima, koji su se stidjeli prositi, pa su pomoć čekali u vlastitim kućama.

Prosjake koji su kolali gradom iselili su u splitsko predgrađe Dobri. Pošto su brojni među njima bili bolesni, od tegoba kroz koje su prolazili, u spomenutom je predgrađu bio za njih odijeljen posebni prostor, a k tome još i izvanredna bolnica. Ona je i bila osnovana za ovakve prilike. Pomoć su im dijelili na određenom mjestu.

U 13 tjedana oni koji su bili određeni za sakupljanje milostinje, sakupili su 27.000 lira, što se dnevno dijelilo. Ista suma podijeljena je kao pomoć siromasima i za podvorbu brojnim bolesnicima. Umirući su dobivali zadnju popudbinu. U tome se marljivošću istakao župnik u Dobrima. Jedan svećenik poučavao ih je od vremena do vremena kršćanskim dogmama. Mnogi su umirali ostavljajući za sobom sitnu djecu. Njih su Splićani uzimali na čuvanje i prehranu. Kada je prošla najteža kriza, prosjaci sa strane počeli su se vraćati svojim kućama. Njima je podijeljena pomoć za putovanje. Istu pomoć primili su i oni, koji su namjeravali otići kasnije. To pokazuje, nastavlja autor, da oni nisu bili profesionalni prosjaci, nego zaista puka sirotinja.

Na izmaku zime najjači među siromasima zaposleni su na radu na cestama izvan grada. To je trajalo 13 tjedana, sve do 13. tekućeg lipnja. Za rad su dobili nešto uvećanu milostinju.

Primjer Splita slijedio je nešto kasnije i Šibenik, potom i Zadar. U tim gradovima davala se isto tako milostinja, a zatim su prosjaci smješteni u poseban

⁴⁷Š. Peričić, n. dj. (2), str. 190.

⁴⁸Nije naznačeno gdje ova knjižica tiskana. Jedan primjerak sačuvan je u Muzeju grada Trogira u biblioteci Fanfonja Garanjin.

prostor, gdje im je dnevno dijeljena hrana.

U arhivu Julija Bajamontija sačuvan je list papira, koncept pisma, ispravljan, pisan Bajamontijevim rukopisom. Naslovljen je "Lettera del Signor N. N. di Termoli, 26. VIII. 1783. Bajamontijevo ime se ne spominje. Autor pisma zahvaljuje prijatelju u Spoletu na pismu od 30. lipnja, u kojem ga je izvijestio o pomoći što su je Splitsani pružili siromasima. Čudnovato je da nepoznati autor izvješćuje pravu Bajamontija o događajima kojima je Bajamonti bio u središtu cijela vrijeme, i da on donosi više podataka, negoli sam Bajamonti.⁴⁹

Angelo Diedo, providur za zdravstvo, u lipnju 1784. piše u izvješću mletačkim vlastima i o prosjacima. Nedvojbeno ih je i tada bilo, što potvrđuju i matične knjige. I tada ih je pomagala državna blagajna. Vlasti tvrde da na njih mnogo troše, ali je to neophodno za ove jadnike, koji nisu imali ničega, da ih održi u životu. Javno milosrđe hranilo je još mnogo ljudi.⁵⁰

Jedina 2 splitska kapucina i njihov poslužitelj, također su pomagali gladne. O tome priča otac Fedele iz Zadra, koji je preživio epidemiju kuge 1783-4. godine. Samostan se nalazio na kraju predgrađa Lučac, pred samom Dioklecijanovom palačom. Oni su 2-3 puta tjedno kuhali u kotlovima tjesteninu od dvopeka, koju su dobivali od "Pubblica munizione", miješajući u nju nešto povrća, ili nešto drugo. Prosjaci su sjedili -u krugovima već prije nego su počinjali jesti. Kasnije su morali od toga odustati, kada su sa brda počeli silaziti brojni Zagorci. Za tako velik broj ljudi pomoć koju su ovi redovnici davali nije bila dovoljna, a redovnička blagost nije mogla upravljati nemirnim duhovima Zagoraca. Zbog toga su se redovnici povukli. Zagorci su nasrnuli i oborili čovjeka, koji je kod redovnika radio, makar je bio žilav. Prevrnuli su kotao, udarili ga i kipućom hranom opekli ga po glavi i licu, tako jako, da je izgledalo da će istog časa izdahnuti.⁵¹

Gladnih razdoblja bilo je i kasnije. 21. svibnja 1793. priredena je u Splitu glazbena akademija u korist splitskih siromaha. Organizator, a vjerojatno i dirigent, bio je Julije Bajamonti. Otac Fedele iz Zadra, pod pseudonimom Fidejadrenus, napisao je dan poslije koncerta na latinskom stihove, koje je na hrvatski preveo anonimni autor:

Izvrskom i prejasnom mužu
Juliju Bajamontiju, glazbenom nadstojniku,
koji je, da bi pomogao neuobičajenu oskudicu siromaha,
simfonijama, zajedno s crkvenim glazbenicima,
sakupio u Splitu mnogobrojne milodare,
Fidejadrenus
dne 22. svibnja 1793.
U Splitu umjetnost nova. Glazba utrobu krijepi,
Jadnika gomile dok nemili pritišće glad.
Julije, ti, i družina tvoja onim što pate
Čudesnim sviranjem tad brigu pokazaste svu
Milodar, običaj star, al' ipak nikada dosad
Učinjen ne bje veselim načinom tim.
Tako je dolično svirat, a oni što traže,
Smiješnosti neke tu, bolje nek nauče svijet.
Sadašnji Zadranin.⁵²

⁴⁹A. Duplančić, Ostavština Julija Bajamontija u Arheološkom muzeju u Splitu i prilozi za njegov životopis, Zbornik o Juliju Bajamontiju, u tisku u Književnom krugu u Splitu. Zahvaljujem autoru članka što mi je posudio rukopis.

⁵⁰DAV, Provveditori alla Sanita, fasc. 69 (24)..

⁵¹Michele Giadrossi, Padre Fedele da Zara. O.F.M. Cap. (1728- 1801.) e le sue memorie, 2, 2. La peste di Spalato nel 1783- 1784., Atti e memorie della Societa dalmata de storia patria, vol. XIII, Venezia 1985, str. 64.

⁵²I. Bošković, O jednom splitskom koncertu iz XVIII. stoljeća, Kulturna baština 5-6, Split 1976, str. 58- 65. Otac Fedele iz Zadra, kojemu je građansko ime bilo Nikola Busotti, više je godina djelovao u Splitu. Tu je i umro, a pokopan je u crkvi sv. Filipa.

Čistoća gradova u Dalmaciji

Gradovi Dalmacije u 18. stoljeću nisu se mogli pohvaliti čistoćom ulica i trgova, pogotovo onih sporednih. Ulice su bile uske, zatrpane smećem, svugdje su bile bare nečiste vode, što je sve bitno utjecalo na zdravlje stanovnika. Mletačke su vlasti pokušavale stanje popraviti, ali rezultati su bili slabi.

Splitski knez i kapetan Condulmer je pokušavao urediti grad s ciljem da zaštiti zdravlje stanovnika. 25. listopada 1754. generalni providur za Dalmaciju i Mletačku Albaniju Francesco Grimani za boravka se u Splitu izdao je proglas, u kojem nabraja mjere koje je poduzeo Condulmer: trebalo je veliku količinu smrdljivog otpadnog materijala, odbačenog među gradske zidine, sakupiti i odnijeti. S ulica je trebalo maknuti zapreke i tako ih učiniti pravilnijima. Osim toga, trebalo je otkloniti i popriličan broj nužnika, koji su bili istureni na ulice. Generalni providur je zahtijevao da se za mjesec dana nužnici zatvore i da se naprave posude (recipienti) s podzemnim kanalima, da se kretanje nezdrave nečistoće ne vidi.

Tko god bi zanemario izvršenje ove naredbe podlijegao je kazni u visini od 50 soldi. Taj je novac trebalo koristiti za uređenje ulica.⁵³

Uz bastion Bondumier protezao se kanal za odvod vode s područja bastiona Priuli u more. Taj se bastion vidi na raznim nacrtima. Bio je premošćen i uz njega se nalazila praonica, označena na jednom nacrtu Francesca Grandija iz 1774. Uz kuću Kačić, koja je bila u ruševnom stanju, nalazilo se sakupljalište nečistoće. To je vidljivo na nacrtu koji je 1778. izradio Francesco Grandi.⁵⁴ Po nacrtu Splita što ga je izradio Ivan Radić 1794. godine, na splitskoj rivi vidljiva su 2 jarka, koji su odvodili nečistoću u more.⁵⁵ Možda su oni bili barem nekakav rezultat Grimanijeve naredbe. U Splitu se i početkom 19. stoljeća vodilo računa o čistoći.⁵⁶

U sačuvanom rukopisu, koji je datiran u 1806. godinu, također je riječ o čistoći splitskih ulica, pa se kaže da je zdravstveno redarstvo potpuno zapušteno, iako su postojali oni, koji su bdjeli nad čistoćom u gradu. Najveći problem predstavljala je nečistoća u toplije doba godine. Nužnici su bili otvoreni (još i tada), a i voda, koju su proljevali po ulicama, usmrdila bi se. Autor ovog rukopisa spominje i kanale, koji su nečistoću iz Dioklecijanove palače trebali odvoditi u more, ali su oni bili začepljeni, pa su stoga postali smrdljiva smetlišta. Stoga smatra da se kanali trebaju očistiti, što bi obavljali kažnjenci, ili pak stanovništvu u tu svrhu treba odrediti poseban porez. Po njegovu mišljenju, trebalo je strogo zabraniti proljevanje vode na ulice, uz prijetnju strogim kaznama i čvrstom preporukom sudovima, da ustraju u provedbi.⁵⁷

O zdravlju Splitskana i čistoći grada piše liječnik Andeo Frari u "Kraljskom Dalmatinu" od 18. listopada 1806. godine. On piše i o broju rođenih i umrlih u Splitu 1805. i do kraja rujna 1806. godine. Broj umrlih daleko je nadilazio broj rođenih. Tako je u 1806. rođeno 161, a umrlo 337 stanovnika. Smatrao je tome uzrokom što su od "ajera bili opoganjeni, od vode uzmućene od smrdive bide od ljudi naseljenim u onom gradu, i takvi bolesni padaju". Dakle, uzrok velikom mortalitetu su povremene epidemije.

Frari govori i o zapuštenosti tijesnih splitskih ulica, o tome kako su slabo popločane. Većinom su zatrpane nečistoćom, iz koje isparavaju nezdravi zadasi, koji zagađuju atmosferu, pa je to dosta često uzrokom epidemija. Postojao je u

⁵³Spisi generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju Francesca Grimani (1754-1756), sv. III, l. 62- 62/r, Povijesni arhiv u Zadru.

⁵⁴A. Duplančić, Zidine Splita u neobjavljenim nacrtima iz XVIII. stoljeća, Kulturna baština 22-23, Split 1993 str. 92 i 95.

⁵⁵A. Duplančić, Trgovina u splitskoj luci u svjetlu nekoliko nacrtu iz XVIII. stoljeća, Kulturna baština 21, Split 1991, str. 124

⁵⁶G. Novak, Povijest Splita, sv. III, Split 1965, str. 62.

⁵⁷C. Fisković, Zdravstvene prilike u Splitu krajem XVIII. i prvih godina XIX. stoljeća, Iz hrvatske medicinske prošlosti, Spomen knjiga Zbora liječnika Hrvatske, Zagreb 1954, str. 239.

to doba posebni magistrat, koji je vodio nadzor nad čistoćom ulica, ali bez većih rezultata. U kućama većinom nije bilo nužnika, pa su uza sve zabrane nečistoću noću bacali na ulice.

Prema izvješću austrijskog poglavara Rehe, ni 1822. nije bila bolja situacija.⁵⁸

A. Diedo 1783/4. godine tvrdi da prirodni položaj Splita ne daje uvjete za trajno zdravlje građana, jer tijesne ulice i visoki zidovi Dioklecijanove palače onemogućuju da zrak kola slobodno, nego se taloži. Stoga je stanovništvo izloženo bržem umiranju zbog čestih epidemija. Zato je Diedo predlagao rušenje gradskih zidina. Najvjerojatnije je tu mislio na Dioklecijanove zidine, a i one kasnije izgrađene.⁵⁹

Javna higijena nije ni u Veneciji bila bolja, iako su o tome vlasti vodile računa. Kanali za odvođenje nečistoće bili su primitivni. Nužnici su u mnogim kućama bili u kuhinji, u blizini slijevka. Nečistoća je izlazila kroz nužnike i odlazila u kanale, ili se pak sakupljala u posude ("bottini"). Te su posude ljudi noću prebacivali u vjedra i stavljali u čunove ("burchio"), koje su prevozili izvan grada i koristili za gnjojenje vinograda i vrtova. Ni ulice nisu bile čiste.⁶⁰

U Zadru je, pak, generalni providur Zorzi Grimani objavio 27. veljače 1732. proglas o čistoći grada. Spominje da su njegovi prethodnici više puta zapovijedili stanovništvu da ne baca smeće, otpad ("rovinazzo") i druge nečistoće unutar grada. To je smetalo i nagđivalo grad, a nečistoća je izazivala zarazu voda u javnim čatrnjama. Sve naredbe nisu poštovane. Stoga Grimani naređuje da se nitko ne usudi na javnim mjestima bacati bilo kakvu nečistoću. Svatko je morao u roku od 3 dana očistiti ispred svoje kuće i baciti prljavštinu tamo, gdje to odredi inžinjer Melchiori. Mesari su morali nadzirati 2 slijevka, koja su služila mesnicama. Stanovnici predgrađa morali su, pak, odstraniti gnoj i bilo koju drugu nečistoću sa svojih ulica, a posebno s trgova nasuprot gradskog kvartira. Glavari gradskih kvartova morali su nadzirati da li se ove naredbe izvršavaju, a i kazne su bile određene. Proglas je bio izvješten na uobičajenim mjestima u gradu.⁶¹ Međutim, i krajem 18. stoljeća stoka je napasana unutar zadarskih gradskih zidina.

U selima je osobita opasnost prijetila od zagađivanja vode. Seljaci su znali piti vodu i tamo gdje se napajala stoka.

Iako je i ranije generalni providur naređivao uredno održavanje kanala uz rubove ulica, tek je početkom 1797. zabranio bacanje otpadaka na ulice, pod prijetnjom novčane kazne.

Još prije 1785. godine bila je u Zadru organizirana "pulizia delle strade", koja se brinula o čistoći ulica. Na tome je radilo 8 ljudi opskrbljenih lopatama i kolicima. Zapravo, bili su to smetlari. Također je bilo zabranjeno komuniciranje kolima preko glavnog gradskog trga, a to je vrijedilo i za stoku.

Troškove čišćenja grada snosili su građani, prilogom od 100 soldi mjesečno.⁶²

Šibenski fizik Josip Frari tuži se u drugoj polovici 18. stoljeća da su gradske ulice pune prljavštine i smrada. Predlaže da se uvede zvanje gradskih pometača (kao i u Zadru). Tvrdi da su ulice izložene vlažnim vjetrovima, a utvrde ne dopuštaju prilaz sjevernjaka. Frari je smatrao osobito štetnim što je voda u cisternama prljava i što se iz grobnica u crkvama šire smradska isparavanja mrtvaca (to, uostalom, nije bio samo problem Šibenika). Ni u Šibeniku, unatoč brojnim naredbama nisu postignuti nikakvi uspjesi. Općina je 1698. godine odredila da treba kazniti globom vlasnika kuće ispred koje se nađe smeće. Godine 1715. zaključeno je da se svake godine mora birati jedan vijećnik, koji bi se brinuo o čistoći grada. U 18. stoljeću namješten je poseban čovjek na

⁵⁸C. Fisković, n. dj. (57), str. 245 i 246.

⁵⁹D. Božić-Bužančić, Još jedan tlocrt Splita iz 1784. god., Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 28., Split 1989, str. 224.

⁶⁰P. Molmenti, La storia di Venezia nella vita privata, sv. III. Il decadimento, Ristampa, Trieste 1975, str. 203.

⁶¹Povijesni arhiv u Zadru, Spisi generalnog providura Zorzija Grimanija (1732- 1735), sv. I, 18.

⁶²Š. Peričić, Dalmacija uoči pada Mletačke Republike, Zagreb 1980, str. 223.

dužnost čišćenja glavne cisterne, ali općina nije zaposlila gradskog smetlara. Gotovo u svim našim srednjovjekovnim gradovima bilo je loše organizirano odstranjivanje otpadnih stvari i izmetina. U šibenskom statutu (1379) bile su određene posebne kazne za one koji uriniraju, ili na drugi način onečišćuju prostor u blizini crkve.⁶³

I u Makarskoj su vlasti izdavale naredbe za održavanje čistoće grada. Bilo je zabranjeno kvariti žlijeb, koji dovodi vodu na javnu česmu, kao i na njemu prati rublje i pojititi blago.⁶⁴

O čistoći Trogira zna se za sada nešto više iz I. stoljeća. Početkom tog stoljeća stanje komunalnih objekata u tom gradu bilo je loše. Javni su prostori bili zapušteni. Kanalizacije nije skoro niti bilo, a opskrba vodom bila je slaba.

Za francuske uprave Marmont je više puta posjetio Trogir i učinio mnogo za uređenje grada. Zapovjedio je rušenje zapadnih bedema iz higijenskih i estetskih razloga. Želio je da se na tom mjestu uredi šetališta i parkovi. Pukovnik Plausonne, zapovjednik vojne posade u Trogiru, naredio je da se iz unutrašnjosti grada uklone mesnice i sagrađe nove na obali. Tada je i uređen veliki bunar Ošnjak, na kojem je zabranjeno pranje rublja, a dozvoljeno samo napajanje stoke. Glavni trg, a i neki drugi manji trgovi, bili su vlasništvo općine. Veliki trg bio je potpuno neuređen. Prekriven je bio neravnom kaldrmom, pa je iz rupa rasla trava, a za kiše stvaralo se blato. Sredinom stoljeća počela je ozbiljnija akcija za uređenje tog trga. Ispred stolnice bilo je groblje "Cimatorij". Godine 1850. uklonjeni su grobovi i postavljen je pločnik. Radovi na trgu nastavljaju se 1860. Okolni morski pličaci već davno su se bili pretvorili u baruštinu. Vjerovalo se da su tome pridonijeli i mostovi, koji su grad spajali s kopnom i Čiovom, jer da imaju uske otvore koji ometaju slobodno kretanje mora.

I stanovnici su bili nemarni i ravnodušni prema higijenskim prilikama, pa je grad postao veliko smetište. Stoga je kod kule sv. Marka, podalje od kuća, izgrađen u moru drveni most, koji je kasnije zamijenjen čvrstim gatom. S njega su otpaci bacani u pličak. Drugi deponij bio je kod bastiona Fortin. Tu je bila učvršćena obala i izgrađen javni nužnik. Izgrađena su i 2 manja kanala za otpadne vode. Ona su išla od krajnjeg južnog kuta samostana sv. Nikole, pa su prelazila južnu obalu, i tu se izlivala u more.

Većina ulica bila je loše osvijetljena i zatrpana smećem. Općinska uprava je 1861. godine započela rješavati taj problem, predloživši probijanje prolaza prema obali. Zbog nestašice novca, te su radove potpomagali vlasnici obližnjih kuća, bilo novcem ili radovima. Mnogo toga je ostalo za urediti u 20. stoljeću.⁶⁵

⁶³Dr. Mirko-Dražen Grmek, *Zdravstvene prilike i medicina u Šibeniku do početka XX. stoljeća*, Šibenik, spomen zbornik o 900 obljetnici, Šibenik 1976, str. 523, 529 i 530.

⁶⁴F. Glavina, *Povijest zdravstvene kulture Makarske i njenog Primorja, Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, svezak 10, Split 1986, str. 26.

⁶⁵S. Piplović, *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*, doktorska disertacija, šapirograf u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, str. 7-8 i 32-36.

PRILOG

Prosjeci u splitskim matičnim knjigama

Postoji popis siromaha i prosjaka u Splitu za godine 1782-4. (godine 1783/4. vladala je i teška epidemija kuge), koji obuhvaća grad i njegova 4 predgrađa. To ni izdaleka nisu svi prosjaci, koji su gladni lutali gradom, a niti svi siromašni građani. Pretpostavili smo da se radi o prosjacima i siromasima, jer uz podatke o svakom pojedincu, postoji još i bilješka da je ta osoba pokopana "iz milosrđa" ("per carita"). Osim toga, radi se uglavnom o seljacima iz okolice grada. Za djecu nema bilješke da su pokopana "iz milosrđa", ali smo uzeli podatke samo za one, koji su također bili sa sela. Najvjerojatnije je da su i to bila djeca prosjaka, jer su u Split bježale cijele obitelji. Nismo uzeli u obzir seljake uz čiju obavijest o smrti ne stoji "iz milosrđa".⁶⁶

Prosjeci iz matične knjige br. 36

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Bisko, splitska nadbiskupija	Petar Sučić	cca 58 god.	travanj 1783.	Campo santo ⁶⁷
Bisko, splitska nadbiskupija	Anđela, udova Mihovila Vidovića	???	ožujak 1783.	sv. Križ
Bisko, splitska nadbiskupija	Mihovil Vidović	cca 50 god.	ožujak 1783.	sv. Križ ⁶⁸
Bisko, splitska nadbiskupija	Matija kći Mihovila Vidovića	cca 8 god.	veljača 1783.	Campo Santo
Bisko, splitska nadbiskupija	Tereza ud. pok. Petra Sučića	55 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Bliska, područje Trogira	Anastazija Belaković	40 god.	srpanj 1783.	Campo Santo
Blizna, trogirski biskupija	Begović Anica	cca 30 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Bračević, trog. biskupija	Duje Gladinić	???	lipanj 1783.	Campo Santo
Bristivica, trog biskupija	Mihovil Akrap	30 god.	ožujak 1783.	Campo Santo
Bristivica, trog biskupija	Vito Juretinović	cca 46 god.	ožujak 1783.	Campo Santo

⁶⁶Sve matice koje smo koristili čuvaju se u Povijesnom arhivu u Splitu (Pas). Inventar starijih matrica te ustanove, a koje sam ovdje koristila objavljen je u izdanju ove ustanove: Benedikta Zelić-Bučan, Zbirka matičnih knjiga u Historijskom arhivu u Splitu, Izdanja Historijskog arhiva u Splitu svez.5, Split 1965, str. 184. Knjiga iz koje smo vadili podatke za odrasle nosi inventarski broj 36. To je knjiga umrlih i obuhvaća razdoblje od 2.IV. 1777 - 21.VI. 1806, zatim knjiga br. 40 sadrži podatke rođenih, vjenčanih i umrlih, koju sam koristila je za razdoblje 2.X. 1783- 11.V. 1785. Matica br. 41. U njoj je zabilježen sasvim mali broj prosjaka. Smrt djece ubilježena je u matici br. 41, a odnosi se na razdoblje od 1.I.1742 - 28. VIII.1811. Interesantno je da je u 1782. godini pokopan sasvim mali broj s bilješkom, koja nas navodi na pretpostavku, da se radi o prosjaku. U matici br. 36 u 1782. zabilježena su su samo trojica pokansa "iz milosrđa" i to u drugoj polovici te godine, ni za jednog nije označeno mjesto iz kojeg je je potjecao. U knjizi u kojoj su zabilježena umrla djeca, nema podataka iz 1784. godine.

U podacima umrlih datum i godina označavaju vrijeme smrti. Ime sveca označava naziv crkve u kojoj je dotični pokopan, a ako pred imenom sveca stoji riječ groblje, znači da se ono nalazilo uz dotičnu crkvu. Imena naselja ne ponavljamo, nego označujemo s "Isto".

⁶⁷Campo Santo se redovito locira između vrata Priuli na današnjem položaju restoranta "Bastion" kraj Kazališta i bastiona Zorzi. To je i danas sačuvani bastion iz XVI. stoljeća, koji se nslazi na kutu Marmontove i Ulice kralja Tomislava. On je kasnije zvan Derossi. To je prema D. Kečkemetu inače bilo vojno groblje, što se kod ukapanja prosjaka nikada ne spominje. D. Kečkemet, Splitsko groblje Sustipan, Split 1994, str. 25 i 26.

⁶⁸Kako smo već rekli, riječ pokopan ne pišemo.

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Bristivica, trog biskupija	Jelena ud.Mihovila Domazeta	cca 26 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Bristivica, trog biskupija	Josip Anđelović	cca 70 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Bristivica, trog biskupija	Ana Čalić	cca 40 god.	ožujak 1783.	groblje (cimiterio) sv. Mande
Bročanac, splitska nadbiskupija	Ante Kalinić	51(?) god.	travanj 1783.	Campo Santo
Brštanovo, split. nadbiskupija	Anđela ud. Mihovila Juretića	cca 60 god.	ožujak 1783.	Campo Santo
Brštanovo, split. nadbiskupija	Magdalena, žena Nikole Vučićića	cca 45 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Brštanovo, split. nadbiskupija	Matija Juretić	cca 15 god	travanj 1783.	Campo Santo
Brštanovo, split. nadbiskupija	Matija Juretić, pok. Mihovila	cca 9 god.	travanj 1783	groblje sv. Križa
Brštanovo, split. nadbiskupija	Mihovil Juretić	cca 76 god	veljača 1783.	Campo Santo
Ciovo, splitska nadbiskupija	Ivan Međe zvani Andriolović	60 god.	ožujak 1783.	sv. Križ
Danilo, šibenska biskupija	Lucija pok. Bože Jubić (Giubich)	cca 20 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Dicmo, split. nadbiskupija	Jakov Buzdovačić	cca 70 god.	veljača 1783.	sv. Filip
Dicmo, split. nadbiskupija	Marko Ćurković	cca 50 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Dicmo, split. nadbiskupija	Ivanica kći Jakova Jadrića	cca 8 god.	ožujak 1783.	sv. Križ
Dicmo, split. nadbiskupija	Andrija Radanović	80 god.	listopad 1783.	Campo Santo
Giscevo(?), trog. biskupija	Ivan Ščetić (Schietich)	cca 80 god.	siječanj 1783.	sv Križ
Drvenik, trog. biskupija	kći(?) Jure Juredenića	cca 70 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dubrava, provincija Poljica	Magdalena žena Petra Čotića	cca 45 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Jakica Balić	cca 13 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Anđelka kći pok. Tome Babića	9 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Jurka Caktaš	cca 10 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Vita Čulap	cca 40 god.	ožujak 1783.	sv. Filip
Dugopolje, split. nadbiskupija	Mihovil Gravanović	8(?) god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Ante Juranić	cca 70 god.	ožujak 1783.	Campo Santo

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Dugopolje, split. nadbiskupija	Izidor Juretić rečeni Gravanović	cca 50 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Anastazija žena Bože Karamana	cca 35 god.	travanj 1783.	sv. Mande
Dugopolje, split. nadbiskupija	Matija Marasović	cca 50 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Ivanica Marasović	cca 70 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Matija sin Ivana Perišića	cca 26 god.	ožujak 1783.	sv. Mande
Dugopolje, split. nadbiskupija	Vito Perišić	40 god.	siječanj 1783.	sv. Križ
Dugopolje, split. nadbiskupija	Jelena žena Šimuna Perviza	60 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Lovre Plazibat	cca 50 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Lucija žena Ivana Radanova	45 god.	lipanj 1783.	sv. Križ
Dugopolje, split. nadbiskupija	Vinko sin Jure Rogošića	18 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Tomica ud. Matije Vukovića	cca 56 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Nikola (prezime nije zabilježeno)	cca 18 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Ante Tomašev	cca 50 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Lucija žena Ante Tomaševa	cca 35 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Matija Tudorić, zvani Gravanović (ili Glavanović)	55 god.	travanj 1783.	???
Gata, splitska nadbiskupija	Mihovil Tvardić (Tvrđić)	50 god.	ožujak 1783.	sv. Križ
Gata, splitska nadbiskupija	Magdalena žena Luke Bagata	cca 45 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Gata, splitska nadbiskupija	Matija Generalić	cca 55 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Glavice, split biskupija	Jelena Lakoc	cca 75 god.	ožujak 1783.	sv. Križ
Glavice Sinjske	Martin Petro	22 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Glavice Sinjske	Lakočev Ante Petrov Lakočev	cca 20 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Jesenice, provincija Poljica	Josip Šestan	cca 35 god.	travanj 1783.	na groblju sv. Mande
Kaštel Novi, trog. biskupija	Matija ud. Filipa Kaera	god. 55	travanj 1783.	Campo Santo
Kaštel Sućurac, split. nabiskupija	Jelena (prezime?)	cca 12 god.	svibanj 1783.	Campo Santo

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Kaštel Štafilić, trog. biskupija	Ana kći Petra Lakoca	cca. ??? god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Kaštel Štafilić, trog. biskupija	Magdalena Starmić	cca 50 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Klis	Ivan Buliga	60 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Klis	Ana Mihovila Mandalinovića	cca 75 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Klis	Matija Mialjev	cca 70 god.	ožujak 1783.	groblje sv. Mande
Klis	Ilija Radić	cca 60 god.	???	sv. Križ
Koprivno, split. nadbiskupija	Ivanica Ajduković	26. god.	travanj 1783.	Campo Santo
Koprivno, split. nadbiskupija	Ivan Silić	cca 30 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Područje Trogira	Križan Mikačić	60 god.	veljača 1783.	???
Korušca, trog. biskupija	Katarina, žena Matije Ljubića	cca 60 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Korušca, trog. biskupija	Jakov Mikačić	cca 50 god.	ožujak 1783.	groblje sv. Mande ⁶⁹
Korušca, trog. biskupija	Petar Mikačić	cca 45 god.	ožujak 1783.	groblje sv. Mande
Korušca, trog. biskupija	Vita ud. Jakova Mikačića	cca 65 god.	travanj 1783.	groblje sv. Mande
Korušca, trog. biskupija	Nadalin (?) Mikačić	god. 55	travanj 1783.	Campo Santo
Korušca, trog. biskupija	Nikola Topić	cca 30 god.	travanj 1783.	groblje sv. Mande
Korušca, trog. biskupija	Matija sin Marka Topića	7 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Kostanje, provincija Poljica	Nikola Brajčević	???	travanj 1783.	Campo Santo
Kučac, Provincija Poljica	Jelena ud. Ante Juranovića	50 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Kučac, Provincija Poljica	Magdalena ud. Ante Juranovića	54 god.	ožujak 1783.	Campo Santo
Kučac, Provincija Poljica	Ivan sin Jakova Mandića	cca 16 god.	travanj 1783.	Campo Santo ⁷⁰
Kučići, Provincija Poljica	Ivanica Sodljeva	cca 50 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Labin, trog. biskupija	Ivan sin, Šimuna Ivčevića zvanog Manjica	cca 27 god.	ožujak 1783.	sv. Filip
Labin, trog. biskupija	Lucija Topić	cca 60 god.	ožujak 1783.	groblje sv. Mande
Muč	Jure Vlaić	25 god.	lipanj 1783.	Campo Santo

⁶⁹Ukoliko je kao mjesto ukopa naznačeno samo ime sveca, znači da se radi o crkvi u kojoj je pokopan, kako smo već spomenuli.

⁷⁰Ovdje se vjerojatno radi o mjestu Zakučcu, u kojem se 1725. spominje prezime Mandić Vidi B. Zelić Bučan, Obiteljska prezimena u Poljicima 1725. god., Poljički zbornik 1, Zagreb 1968, str. 236.

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Nisko, trog. biskupija	Antica žena Jerolima Mrčele	???	travanj 1783.	Campo Santo
Ogorje, trog. biskupija	Jure Jadrić	80 god.	ožujak 1783.	Gospe od Soca ⁷¹
Isto	Petar Delić	cca 75 god.	veljača 1783.	Campo Santo
Podstrana, split. nadbiskupija	Stjepan pok. Ivana Mikuličića	cca 25 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Poljica	Luka Radić	60 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Postira, hvarska biskupija	Jure pok. Jerolima Galatov	cca 18 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Prapatnica, trog. biskupija	Jelena Strizirep	80 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Prapatnica, trog. biskupija	Nikola Strizirep	cca 55 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Prapatnica, trog. biskupija	Polonija ud. Nikole Strizirepa	cca 45 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Praznice na Hvaru	Ana ud. Jerolima Uschi	cca 40 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Prgomet, trog. biskupija	Klara ud. Vinka Miršića	37 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Prgomet, trog. biskupija	Margarita žena Jakova Papića	cca 60 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Prugovo, split. nadbiskupija	Marta Lolić	cca 40 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Radobilja, Provincija Poljica	Marko pok. Matije Urličića	cca 18 god.	travanj 1783.	Campo Santo ⁷²
Radobilja, Provincija Poljica	Mihovil sin pok. Marka Urličića	15 god.	ožujak 1783.	Campo Santo
Radobilja, Provincija Poljica	Ivanica Urličić	cca 65 god.	travanj 1783.	Campo Santo ⁷³
Radošić, područje Trogira	Tomica Barać (Barahuch)	???	travanj 1783.	Campo Santo
Radošić, područje Trogira	Mihovil Barać (Baraach)	cca 55 god.	travanj 1783.	Campo Santo ⁷⁴
Seget, trog. biskupija	Lucija Marijanović	cca 25 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Sitno, provincija Poljica	Lucija ud. Petra Juradinov	cca 50 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Sitno, provincija Poljica	Magdalena žena Matije Milića	cca 45 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Sitno, provincija Poljica	Mihovil Peričić	60 god.	travanj 1783.	Campo Santo

⁷¹Na str. 69 Matice br. 36 stoji "Chiesa della B. V. de Scioz."

⁷²Nije jasno, jer Radobilja nije pripadala Poljičkoj republici, a sastojala su se od više sela preko Cetine. To su Biorine, Blato, Cista, Dobranje, Katuni, Kreševo, Nova sela, Provo, Svib. U vizitaciji nadbiskupa Cupillija iz 1717 god. kao dijelovi Radobilje navode se i sela Žeževica i Grabovac, koje su kasnije odvojene kao zasebna župa. Prezime Urličić javlja se u Radobilji u selu Katuni, B. Zelić-Bučan, Popis pučanstva split. nadbiskupije 1725. god., Izdanje Historijskog arhiva u Splitu, 1967, svez. 6, str. 283.i bilješka 27.

⁷³God. 1725 u selu Dobranje zabilježen je Vrlić Ivan, B. Zelić-Bučan, n.dj. (73), str. 283.

⁷⁴Ovo se prezime javlja u Radošiću pod oblikom Barać i god. 1755-57., D. Božić-Bužančić, Prilog poznavanju stanovništva i antroponima Mučko-lečevičke zagore, Cakavska rič, Split 1988., str. 59.

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Sitno, provincija Poljica	Grgo pok. Mihovila Peričića	cca 20 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Sitno, provincija Poljica	Antun sin pok. Matije Ugrinova	cca 18 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Solin	Šimun sin Ivana Gazijevića	cca 18 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Tugari, provincija Poljica	Ivan Stipčević	cca 60 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Sumov ili Suma, provincija Poljica	Katarina pok Matije Ozretića	???	svibanj 1783.	Campo Santo
Suma (?), provincija Poljica	Marko Ozretić	cca 45 god.	???	Campo Santo
Suma (?), provincija Poljica	Antun pok. Luke Radića	cca 15 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Suma (?), provincija Poljica	Katarina, žena Ivana Velića	35 god.	svibanj 1783.	Campo Santo ⁷⁵
Suma (?), provincija Poljica	Ivan Velić	35 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Sutivan na Braću	Ante Stjepanov	cca 13 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Tugari, Provincija poljica	Ivan Stipčević	cca 60 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Vinišće, provincija Poljica	Margarita Pejković, ud. Stjepana	55 god.	travanj 1783.	Campo Santo ⁷⁶
Vrba, trog. biskupija	Tadija Zuanić, rečeni Bartulović	cca 50 god.	travanj 1783.	Campo Santo ⁷⁷
Vrba, trog. biskupija	Perina kći Tadije Bartulovića zvanog Zuna(?)	9 god.	???	Campo Santo
Vrba, trog. biskupija	Jakica žena Antuna Bazića	cca 40 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Vrba, trog. biskupija	Jelena žena Mihovila Mekinića	cca 25 god.	lipanj 1783.	Campo Santo
Vrba, trog. biskupija	Bartul Bartulović	cca 80 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Zagorje, trog. biskupija	Lucija pok. Matka Torlaka	cca 45 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Zastiona(?), provincija Poljica (Poiza)	???	cca 23 god.	lipanj 1783.	Campo Santo ⁷⁸
Zedno, trog. biskupija	Ivanica, žena Ivana Svilan	cca 55 god.	svibanj 1783.	Campo Santo

⁷⁵Ovdje se, kako vidimo javljaju prezimena Ozretić, Radić i Velić. Prezime Ozretić je god. 1725. na području splitske nadbiskupije zabilježeno samo u Tugarima, kao i prezime Velić, dok se prezime Radić javlja u Kaštel Sućurcu, Donjem Docu, Omišu, u Kučićima i u Rogoznici, N. Zelić-Bučan, n. dj. (73), str. 276- 284).

⁷⁶Vjerojatno se radi o Svinišću, jer je tu 1725. zabilježeno prezime Pejković, ali ovo selo nije spadalo u Poljičku knežiju. B. Zelić- Bučan, n. dj. (73), str. 284.

⁷⁷Uzimali smo kao ukopane "iz milosrđa" i one, koji su naknadno sa strane, kao marginalije, upisani uz one upisane iz rečenog razloga.

⁷⁸Prezime Mekinić na području Poljica god. 1725. javlja se u Gatima, i tu je bilo dosta često, zatim u Tugarima, B. Zelić-Bučan, n. dj. (71) str. 233 i 236.

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Zrnovnica, split. nadbiskupija	Ana Relić	???	travanj 1783.	Campo Santo

Većini je svete sakramente dao svećenik Velog Varoša (splitskog najvećeg predgrađa), ukoliko je taj podatak zabilježen.

U ovoj matici među umrlima u 1784 god. nije zabilježen nijedan pokopan "iz milosrđa".

Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Aljinović Stjepan pok. Matije	cca 14 god.	travanj 1783.	sv. Križ
Bitanga Katarina pok. Jure	25 god.	srpanj 1783.	sv. Križ
Bonačić Lucija ud. pok. Vinka	cca 55 god.	srpanj 1783.	sv. Križ
Bonačić Antun	55 god.	lipanj 1783	na Poljudu (tada dio split. polja)
Budić Andrija, sin Vite	cca 17 god.	svibanj 1783.	sv. Križ
Bulić Magdalena, žena Jure	cca 55 god.	srpanj 1783.	sv. Križ ⁷⁹
Buljan Magdalena	cca 65 god.	lipanj 1783.	sv. Križ
Borković, rečeni Pasguardo Ivan	61 god.	kolovoz 1783.	groblje sv. Križa
Casanova Ivanica	76 god.	travanj 1783.	Sv. Filip
Dadaš rečeni Tančić(?) Pavao	cca 50 god.	rujan 1783	sv. Križ
Dadaš Stjepan	cca 60 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dicmanić Margarita, žena Jure	cca 80 god.	siječanj 1783.	sv. Duh
Drelje Ana ud. Stjepana	cca 70 god.	rujan 1783.	groblje sv. Križa
Družević Margarita, ud. Franje	cca 71 god.	svibanj 1783.	groblje sv. Križa
Dumanić Juraj	cca 70 god.	svibanj 1783.	sv. Duh
Franić Karlo, sin Matije	cca 9 god.	rujan 1782.	groblje sv. Križa ⁸⁰
Gazdić Magdalena	65 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Generalić Jure	60 god.	veljača 1783.	na groblju (cimiterio)
Glavanović Ana, žena Petra rečenog Bure	55 god.	kolovoz 1783.	sv. Križ
Guojanović (?) Matija	75 god.	lipanj 1783.	sv. Duh
Gravanović Vita (Vila?), žena pok. Andrije, rođ. Tudelić	60 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Jelić Ana	cca 80 god.	travanj 1783.	???
Katunarić Jerka	cca 75 god.	travanj 1783.	sv. Križ
Łovrić Luka ??? Josipa zvanog Šore	???	kolovoz 1783.	sv. Križ
Matić Stjepan zvan Bile	cca 55 god.	travanj 1783.	sv. Križ
Mlinar Pavla žena Dujma	55 god.	kolovoz 1783.	sv. Križ
Mlinar Jure	cca 55 god.	ožujak 1783.	sv. Križ

⁷⁹U srpnju te godine broj ubilježenih prosjaka, odnosno siromaha opada. Tako se i dalje nastavlja, a na pojedinim stranicama ove matice niti ih više nema.

⁸⁰Ovo je prvi ukop u ovoj godini s nasznakom "iz milosrđa".

Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Mlinar Margarita ud. Jure	60 god.	travanj 1783.	sv. Križ
Negodić Katarina, žena Tome	60 god.	travanj 1783.	sv. Križ
Negodić Matija, kći(???) pok. Stjepana	53 god.	veljača 1783.	groblje sv. Križa
Paić Lovre	55 god.	svibanj 1783.	groblje sv. Križa
Paić Ivan Petrov	35 god.	svibanj 1783.	sv. Križ
Paić Jaka ud. Marka	66 god.	lipanj 1783.	???
Paić Margarita ud. Petra	76 god.	travanj 1783.	Scioz
Pavlović Stjepan	55 god.	lipanj 1783	sv. Križ
Peričić Antica, žena Nikole	cca 61 god.	rujan 1782.	groblje sv. Križa
Perlain Magdalena ud. Anđelka	60 god.	kolovoz 1783.	sv. Križ
Radovniković zvana Kužić (Cusich)	cca 65 god.	prosinac 1783.	groblje sv. Križa
Razmilović Petar, sin Nikole	81 god.	srpanj 1783.	sv. Križ
Razmilović Vinka	cca.45 god.	ožujak 1783.	sv. Križ
Rezić (?) Magdalena kći pok. Andrije	cca 35 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Rezifić (?) Antica Nikolina	cca 62 god.	rujan 1783.	groblje sv. Križa
Rizić (?)	50 god.	travanj 1783.	mjesto ukopa nije zabilježeno
Ružić Magdalena	60 god.	svibanj 1783.	sv. Petar
Šilović Šima ud. Tome	cca 65 god.	srpanj 1783.	sv. Križ
Škaričić Margarita žena Matije	cca 70 god.	srpanj 1783.	sv. Križ
Španjol Jelena žena Matije	60 god.	kolovoz 1783.	sv. Križ
Tecilazić Ana, zvana Kantaruža	cca 45 god.	srpanj 1783.	sv. Križ
Todorić Magdalena, ud. Petra	55 god.	svibanj 1783.	sv. Križ
Vrdoljak Ana	60. god.	lipanj 1783.	sv. Mihovil
Vuica Tomica, žena Frane	zvanog Brajević	lipanj 1783.	sv. Križ
Zanević Katarina kći Ivana	18 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Zerzić Ana žena Marka	cca 46 god.	kolovoz 1783.	groblje sv. Križa ⁸¹
Zmajević Ivan	45 god.	svibanj 1783	Campo Santo
Zmajević Magdalena žena Ivanova	cca 45 god.	listopad 1782	sv. Križ

Mjesto porijekla nije zabilježeno.

⁸¹Već smo spomenuli da je crkva sv. Križa bila tada župna crkva split. predgrada Veli Varoš, međutim to nije u ovoj matici redovito spomenuto.

Prosjaci iz matične knjige br. 40⁸²

Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Barbić Šima ud. Petra	cca 65 god.	siječanj 1784.	groblje sv. Križa
Dubac Marko, vojnik satnije plem gosp. Ivana Delića	cca 15 god.	siječanj 1784.	groblje sv. Križa
Ivanišević Lucija, zvana Kukoć	cca 52 god.	travanj 1784.	sv. Križ
Glavanović Petar, zvan Bure	cca 56 god.	siječanj 1784.	sv. Križ "con esegerizie di carita", jer je bio ubijen
Mojtić Ana pok. Vinka, zvanog Zmire	cca 56 god.	travanj 1784.	sv. Nikola
Mužinić Frano zvan Loze	cca.70 god.	listopad 1783.	sv. Križ
Rosandić Marija pok. Marka	cca 70 god.	veljača 1784.	groblje sv. Križa

Mjesto porijekla nije zabilježeno.

Dalje je ubilježeno više ukopa siromaha: "Bilješka o siromasima koji su došli u arsenal (?) Poljuda ovoga grada a isto tako i satnije" della Compagnia Collettizza" gosp. kapetana konte Marka Bortolazzi, 26. travnja 1784. god. Sa strane ne stoji iz milosrđa. Donosimo podatke o svim ovim siromasima, osim o članovima spomenute satnije, koji su vjerojatno umrli od kuge, koja je te godine posebno jako harala, a i završila svoj pogubni hod Splitom 30 srpnja te godine.

Bajela Katarina, cca 14 god., svibanj 1784. god. pok. na polju uz Poljud "Campo appresso Paludi", kao i svi ostali iz ove grupe, koje ćemo navesti.

Ime	Dob	Vrijeme smrti
Berčić File	cca 18 god.	travanj 1784.
Bujaća (?) Antica	cca 15 god.	svibanj 1784.
Bushancich ili Bershancich (?), možda Bužančić Antun	cca 45 god.	travanj 1784.
Bozzetta Josip	cca 11 god.	svibanj 1784.
Dasenčić Ivan	cca 18 god.	svibanj 1784.
Dasenčić Jure	cca 9 god.	svibanj 1784.
Del Santo Rafael, podrijetlom iz Armenicae	40 god.	svibanj 1784.
Kadić Ante	cca 18 god.	svibanj 1784.
Latinčević Lucija	cca 7 god.	travanj 1784.
Ostojić Antica	48. god.	travanj 1784.
Palikuća Marko	cca 15 god.	svibanj 1784.
Tarbuško Josip	cca 60 god.	travanj 1784.
Tomić Mihovil	cca 16 god.	svibanj 1784.
Tonžić Toma	cca 16 god.	svibanj 1784.
Vitajić Antica	cca 60 god.	svibanj 1784 ⁸³

Mjesto porijekla nije zabilježeno.

⁸²Ni u ovoj mstici o kojoj smo već govorili, nije zabilježeno odakle su ti siromasi, ili prosjaci potjecali.

⁸³U ovoj matici ubilježen je veliki broj umrlih u 1784. uz koje nema napomene "iz milosrđa". Većina tih pokopana je na Sustipanu Najvjerojatnije su svi umrli od kuge. Vrijedno je spomenuti vezano uz tu opakost, koja je tada harala Dalmacijom, kako smo već spomenuli 1783. 1784. da na l. 25 stoji napomena (donosimo je u originalu :Nota di quei, quali erano per Scontar la Contumazia in Castel Capo Grosso, provenuti da Sign, cioe le tre Compagnie Coperte da tre Capitani, che si chiamavano Collettizia. Ti su svi umrli od veljače do travnja i pokopani su na polju uz Kaštel Kapogrosso, jer su vjerojatno bili u toj bolnici. Zapisana su samo dvojica. Znači ovi su umrli od kuge.

Djeca, matica br. 41⁸⁴

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
???	Bisko, Jakov pok. Jure Sučića	cca 2 god.	ožujak 1783.	groblje sv. Mande
Bristivica, trog. biskupija	Josip sin Mihovila Akrapa	cca 1(?) god.	ožujak 1783.	sv. Križ
Brštanovo	Ivana kći Bože Gulića ili Galića	21 dan	veljača 1783.	Campo Santo
Brštanovo	Nikola Jure Vučićića	cca 6 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Isto, trog. biskupija	Ivana, kći Ivana Juretića	6 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Dicmo	Jaka, kći Vinka Martinovića	1 god.	travanj 1783.	groblje sv. Petra
Duće(?)	Jakov sin Ivana Vojnovića	cca 2 god.	travanj 1783.	sv. Mande
Dugobabe, trog. biskupija	Nikola Vučićić	3 mjeseca	ožujak 1783.	sv. Filip
Dugopolje, split. nadbiskupija	Vito-Bartolomej sin Šimuna Dusdera(?)	cca 13 mjeseci	ožujak 1783.	Campo Santo
Dugopolje, split. nadbiskupija	Lucija kći Mihovila Purkića	5 god.	veljača 1783.	sv. Križ
Dugopolje, split. nadbiskupija	Josip, Ante Tomaža	cca 2 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Gata	Ivan-Luka Bagat	cca 4 god.	travanj 1783.	sv. Mande
Kaštel Novi	Aleksandar-Ivan, sin Ante Grgina	18 dana	prosinac 1782	sv. Križ
K. Sućurac, split. nadbiskupija	Katarina Jure Vlaova	cca 1 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Klis	Lucija Ivana Bulige	cca 5 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Klis	Matija Ivana Bulige	cca 6 god.	svibanj 1783.	Campo Santo
Koprivno	Matija Ivana Silića	cca 2 god.	ožujak 1783.	Campo Santo
Korušci, trog. biskupija	Duje Mikačić, pok. Jakova	cca 6 god.	travanj 1783.	groblje sv. Mande
Korušci, trog. biskupija	Grgo Nikole Topića	cca 2 god.	travanj 1783.	sv. Mande
Korušci, trog. biskupija	Pavao pok. Nikole Topića	cca 6 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Korušci, trog. biskupija	Mastija sin Nikole Topića	cca 5 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Kotlenice	Andrijana Mihovila Tukića	cca 2 god.	travanj 1783.	Campo Santo

⁸⁴I ova se matica nalazi u Povijesnom arhivu u Splitu. Za djecu se ne navodi da su pokopana "iz milosrđa", ali smo uzeli onu djecu, za koju je naznačeno da su sa sela. Stoga pretpostavljam da su bježala skupa s roditeljima od gladi u Split, i tu umrla. Ovdje su ubilježena djeca umrla 1782, vrlo mali broj njih iz 1783. U god. 1784. nije zabilježen nijedan ukop, nego se matica nastavlja s 1785. god, koja ne spada u temu ovog rada. Ipak ćemo spomenuti da je u toj godini pokopano jedno dijete iz Ljubitovice, trogirski biskupija.

Mjesto porijekla	Ime	Dob	Vrijeme smrti	Mjesto ukopa
Kotlenice	Matija Mihovila Tukića	cca 4 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Labin	Perina Nikole Manarića	cca 5 god.	travanj 1783.	Campo Santo
???	Marina Bosiljina (Busullina sic) Marta kći pok. Todora	13 dana	svibanj 1783.	Campo Santo
Prapatnica, trog. biskupija	Vinko pok. Nikole Strizirepa	cca 4 god.	travanj 1783.	Campo Santo
Prugovo, split. nadbiskupija	Katarina Petra Lolića	cca 3 god.	srpanj 1783.	Campo Santo
Šolta, Gornje Selo	Jure sin Ivana Bavčevića	cca 5 god.	srpanj 1782.	sv. Križ
Otok Vis	Dominik sin Matije Vlasteličića	cca 4 mjeseca	travanj 1783.	Campo Santo

U maticama su uz pojedine ukope zabilježeni i iznosi u lirama u različitim iznosima od minimalnih, pa do većih. Vjerojatno je to bila cijena ukopa prema mogućnostima pokojnika, odnosno njegovih nasljednika.

Summary

Famine, Paupers, Epidemics, Hygienic and Health Conditions in Dalmatia at the end of the 18th and Beginning of the 19th Century

The author analyses the causes and consequences of the great famine in Dalmatia in 1782 and 1783, on the basis of archives kept in Venice, several archives in Croatia, and publications from the end of the 18th c. She discusses prices and analyzes the resulting migrations.

She shows attempts made by the Split commune to help the poor, and gives a partial list of deceased paupers.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

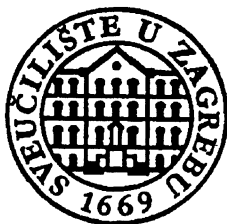
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

29

ZAGREB

1996.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Ivana Lučića 3

tel.: 385 (0)1 6120 150 fax: 385 (0)1 6156 879
385 (0)1 6170 685

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Stipe BOTICA

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
ENGLISKI JEZIK:**
Nikolina JOVANOVIĆ

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u veljači 1997. godine